

Dimitrina Naneva - Tatiana Dronzina

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1990

Ο ΚΥΜΑ ΤΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ, που κατέκλυσε την Ανατολική Ευρώπη επηρέασε και τη Βουλγαρία. Αν και με βραδύτερους ρυθμούς, στη βουλγαρική κοινωνία συντελούνται διαδικασίες βαθύτατων ανα-σχηματισμών, καθώς αυτή άρχισε να αποκτά τα χαρακτηριστικά της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Μερικοί αναμφισβήτητοι δείκτες του βαθμού αποδοχής αυτών των χαρακτηριστικών είναι η και-νούργια για τη χώρα ατμόσφαιρα, που κυριάρχησε κατά τη διάρκεια της προε-κλογικής περιόδου, ο ελεύθερος ανταγωνισμός μεταξύ των εκπροσώπων των πολιτικών δυνάμεων, η πλατιά και στις περισσότερες περιπτώσεις αντικειμε-νική απόδοση της προεκλογικής αντιπαράθεσης από τα μέσα μαζικής ενημέ-ρωσης και, φυσικά, το ίδιο το εκλογικό αποτέλεσμα.

Το εκλογικό σώμα και οι κοινοβουλευτικές εκλογές του 1990

ΤΙΣ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1990, όπως είναι γνωστό, κέρδισε το Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (BSP). Σημαντική πλειοψηφία των ψηφοφόρων εξέφρασε μ' αυτό τον τρόπο την προτίμησή της υπέρ της διατήρησης του status quo και κατά των αλλαγών που αντιπροσώπευε η Ένωση Δημοκρατικών Δυνά-μεων (SDS)¹. Το αποτέλεσμα αυτό έχει την εξήγησή του.

Κατά τη διάρκεια του καθεστώτος Τοντόρ Ζίφκωφ ήταν σημαντικά εκείνα τα κοινωνικά στρώματα, τα οποία δεν δυσαρεστήθηκαν από την κατάσταση, στην οποία βρισκόνταν. Η σχετική υλική εξασφάλιση, που επιτεύχθηκε χωρίς σημαντικές προσπάθειες, ικανοποιούσε τις επιδιώξεις της εργατικής δύναμης

---

1. Το BSP και η SDS είναι οι δυο κύριες αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις στη χώρα.

με χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης, η οποία αποτελούσε και το σημαντικότερο τμήμα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Όπως διαπιστώνει ο Pirages (1972) στην έρευνά του για την Πολωνία, ο περιορισμός των πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων δεν συναντά τη δυσaréσκεια του πληθυσμού, εάν η πλειοψηφία θεωρεί ότι ικανοποιούνται οι βασικές της υλικές ανάγκες². Μια άλλη ερμηνεία για την πίστη των ψηφοφόρων προς το BSP μπορεί να προκύψει από το φαινόμενο, τις ρίζες του οποίου ο G. Tulloc αναζητά στις αρχές του ηθικού κώδικα, που χαρακτηρίζει κάποια δεδομένη χώρα ή κοινωνία και κάποια δεδομένη κουλτούρα³. Στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης κινούνται και οι σκέψεις της D. Cirkpatrice, που παίρνοντας υπ' όψη την ιδεολογική χειραγώγηση των πολιτών από την πλευρά του ολοκληρωτικού κράτους, σημειώνει: «Κατόρθωσαν ωστόσο να αναδιαμορφώσουν την ανθρώπινη συνείδηση; Κατόρθωσαν λοιπόν να διαπλάσουν τους σοβιετικούς πολίτες έτσι, ώστε ελεύθερα να επιθυμούν να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους κανόνες της σοβιετικής κουλτούρας, ακόμη κι αν οι περιορισμοί που επιβάλλει η καταπίεση εκλείψουν;» Σήμερα η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι λίγο πολύ γνωστή. Ορισμένες κοινωνικές ομάδες αποδεικνύονται ότι είναι ιδιαίτερα επιδεκτικές στη χειραγώγηση της ολοκληρωτικής ιδεολογίας αλλά το πρόβλημα της ταύτισής τους με αυτήν αποτελεί αντικείμενο μελλοντικών ερευνών. Ο Βούλγαρος πολίτης αποδείχθηκε ότι είναι ικανός να συνηθίσει στα πάντα, ακόμη και στην καταστολή των δημοκρατικών του ελευθεριών, προκειμένου να επιζήσει.

Το τμήμα των ψηφοφόρων, που εκφράστηκε υπέρ της SDS, το έκανε όχι τόσο χάρη της νέας εναλλακτικής λύσης, όσο χάρη της αντίθεσής του προς την προηγούμενη κατάσταση, την οποία αντιπροσώπευε το BSP. Το φαινόμενο αυτό, που μπορεί να ονομαστεί «αρνητική ταύτιση», βρίσκεται στη βάση μιας σειράς συμπεριφορών και στάσεων του εκλογικού σώματος.

Οι πολιτικές προτιμήσεις διαμοιράστηκαν με πολύ ενδιαφέροντα τρόπο κατά τη διάρκεια των εκλογών. Το BSP απολαμβάνει την πλατύτερη δυνατή υποστήριξη μεταξύ του σχετικά ηλικιωμένου τμήματος του πληθυσμού, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, που ζει κυρίως στις μικρές επαρχιακές πόλεις και στα χωριά. Η SDS υποστηρίζεται ως επί το πλείστον από ψηφοφόρους με υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης, κυρίως νέους, που μένουν στην πρωτεύουσα και στις μεγαλύτερες πόλεις. Αναπάντεχα μικρό αριθμό εδρών κέρδισε η Βουλ-

2. Pirages, D. *Modernization and political tension management: A socialist society in perspective*. 1972, in: *Handbook of political conflict*, ed. Gurr, T. R., 1980, σελ. 440.

3. Tulloc, G. *Autocracy*, N. Y., 1986, σελ. 79-

82.

4. Wintoble, R. The tin-pot and the totalitarian: an economic theory of dictatorship, in: *American Political Science Review*, September 1990, v. 81, N3.

γαρική Αγροτική Λαϊκή Ένωση BZNS και μάλιστα από αγροτικές περιοχές, όπου βρίσκεται η φυσική της κοινωνική βάση. Μια από τις ερμηνείες του φαινομένου αυτού αποτελεί το γεγονός, ότι σε συνθήκες έντονης πόλωσης της πολιτικής ζωής, όπως είναι αυτές της Βουλγαρίας σήμερα, οι κεντρώες πολιτικές δυνάμεις συνήθως δεν ασκούν σημαντική επιρροή. Η ύπαρξη πολιτικού Κέντρου στη χώρα δυσχεραίνεται και από το γεγονός ότι οι κατευθύνσεις προς την Αριστερά και προς τη Δεξιά είναι πολύ σχετικές στην εθνική πολιτική κλίμακα. Δεν μπορεί να παραβλεφθεί και η αρνητική επίδραση, που άσκησε η διάσπαση στους κόλπους της BZNS⁵.

Έκπληξη προκάλεσε η επιτυχία του Κινήματος για τα Δικαιώματα και τις Ελευθερίες (DPS)⁶, το οποίο πολλοί θεωρούν μη κατοχυρωμένο νομικά, δεδομένου ότι η ίδρυση ενός κόμματος σε θρησκευτική βάση είναι αντίθετη στις συνταγματικές αρχές. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περιοχές όπου το DPS είναι ισχυρότερο, ο βουλγαρικός πληθυσμός συσπειρώνεται γύρω από τους εκπροσώπους του BSP, με τους οποίους συνδέει τις προσδοκίες για σταθερότητα, ανεξαρτησία και υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων.

Οι πολιτικές επιλογές των ψηφοφόρων καταμερίζονται γεωγραφικά σε μερικές ζώνες. Το BSP έχει το μεγαλύτερο ποσοστό (περίπου και πάνω από 60%) στο βορειοδυτικό τμήμα της χώρας. Αυτή η παραδοσιακά «αιόκινη» περιοχή, της οποίας ο πληθυσμός συμμετείχε ενεργά στα γεγονότα του Σεπτέμβρη του 1923⁷, δεν προσφέρει μεγάλες ευκαιρίες στην αντιπολίτευση. Η εξήγηση του εκλογικού αποτελέσματος μπορεί να αναζητηθεί σε μια σειρά αιτίες δημογραφικού, οικονομικού, ψυχολογικού και πολιτικού χαρακτήρα. Στην περιοχή αυτή συγκεντρώνεται περίπου το 1/4 της εργατικής δύναμης, που απασχολείται στη σφαίρα της αγροτικής οικονομίας. Το επικοινωνιακό δίκτυο δεν είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένο και δεν υπάρχει στην περιοχή κανένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Το BSP έχει επίσης υψηλά ποσοστά στις νοτιοανατολικές περιοχές, όπου είναι ισχυρές οι θέσεις του DPS. Την ίδια εικόνα παρουσιάζουν και οι βορειοανατολικές περιοχές της χώρας. Το BSP σημειώνει εκλογικές επιτυχίες και σε εκείνες τις πόλεις, όπου οι αστικές παραδόσεις είναι αδύναμες, επειδή το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού προέρχεται από την ύπαιθρο.

Η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας πλειοδοτεί την SDS. Εδώ οι δυνατότητες για επαφές και ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας με το εξωτερικό ασκούν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση των πολιτικών τάσεων των ψηφοφόρων.

5. Μέρος της ένωσης συμμετέχει στην εκλογική λίστα της SDS.

στο μουσουλμανικό τμήμα του εκλογικού σώματος (σ.τ.μ.).

6. Πολιτικό κίνημα, που απευθύνεται κυρίως

7. Πρόκειται για μια εξέγερση, που οργανώ-

Η πρωτεύουσα, καθώς και οι μεγαλύτερες πόλεις με σταθερές μορφές αστικής περιθωριακής κουλτούρας, προτιμούν την SDS εν μέρει επειδή εδώ είναι συγκεντρωμένο το μεγαλύτερο μέρος της διανόησης και εν μέρει επειδή τα κοινωνικά προβλήματα εμφανίζονται με μεγαλύτερη οξύτητα και δεν μπορούν να εξομαλυνθούν όπως στην επαρχία, όπου οι δυνατότητες για μικρή αγροτική επιχείρηση είναι περισσότερες και τα συμπληρωματικά έσοδα μεγαλύτερα.

Η ανάπτυξη των πολιτικών διαδικασιών μετεκλογικά χαρακτηρίζεται από αστάθεια και σχετικά υψηλές πολιτικές εντάσεις, αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται και από την εδραίωση δημοκρατικών αξιών, όπως είναι ο κοινοβουλευτισμός, η πολιτική ελευθερία, κ.λπ.

Μετά την παραίτηση της σοσιαλιστικής κυβέρνησης του κ. Andrei Lukanov, σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού (19/12/1990), σκοπός της οποίας είναι η διεξαγωγή οικονομικής μεταρρύθμισης. Παρά τα ελάχιστα δημοφιλή μέτρα που πήρε η κυβέρνηση αυτή, δεν έχει χάσει την εμπιστοσύνη των εκλογέων, που διατηρείται σε υψηλό επίπεδο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ωστόσο και η δυναμική της υποστήριξης, που εκδηλώνεται προς τις διάφορες πολιτικές δυνάμεις. Το BSP παραμένει το ισχυρότερο, από άποψη επιρροής και το μεγαλύτερο, από άποψη αριθμού μελών, πολιτικό κόμμα και ούτε ένα από τα γεγονότα που συμβαίνουν στη χώρα δεν μπορεί να κατανοηθεί και να εξηγηθεί έξω από τη λογική της πολιτικής εξέλιξης αυτού του κόμματος.

BSP: Ιστορία και προοπτικές

ΤΟ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ (BSP), που πήρε αυτό το όνομα πριν από δυο χρόνια περίπου (πρώην Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα), έχει εκατονταετή ιστορία. Ιδρυμένο δέκα μόλις χρόνια μετά την εθνική ανεξαρτησία (1878)⁸, ως αποτέλεσμα της δραστηριότητας και των προσπαθειών ενός μικρού αριθμού διανοουμένων που είχαν σπουδάσει στην τσαρική Ρωσία και σε μερικές ευρωπαϊκές χώρες, καταλαμβάνει τη θέση του στο αριστερό τμήμα του πολύπλοκου και πολύχρωμου πολιτικού φάσματος. Μαζί με άλλα κόμματα της Αριστεράς, το BSP παίζει σημαντικό ρόλο στη οργάνωση του συνδικαλιστικού κινήματος στην αρχή και στη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του αιώνα μας, ενώ αργότερα παίζει σημαντικό ρόλο και στην οργάνωση της αντίστασης στην περίοδο 1941-1944.

θρηκε και καθοδηγήθηκε από το BSP.

(σ.τ.μ.)

8. Από την τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η πορεία του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και η επέμβαση των σοβιετικών στρατευμάτων στη χώρα, αλλάζουν την κατάσταση στα Βαλκάνια. Η πολιτική συγκυρία τον Σεπτέμβριο του 1944 εξασφαλίζει στους κομμουνιστές τον πραγματικό έλεγχο επί της αντιφασιστικής συμπαράταξης, που συνενώνει πέντε κόμματα και σημαντικό αριθμό προσώπων, τα οποία δεν συμμετέχουν σε κανένα κόμμα. Η κλιμάκωση της πολιτικής βίας οδηγεί στην καταστροφή της αντιπολίτευσης και στο δραστικό περιορισμό των πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Το δικομματικό σύστημα άσκησης της κυβερνητικής εξουσίας⁹, που εγχαθιδρύθηκε από το Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα, μετατρέπεται σε προκάλυμμα των επιδιώξεων του κόμματος αυτού, που στοχεύουν στην απόλυτη και αδιαίρετη μονοπώληση της εξουσίας, από την οποία βαθμιαία αποκλείονται όλες οι κοινωνικές δυνάμεις που δεν αναγνωρίζουν την πρωτοκαθεδρία του.

Αναμφίβολα, τα πρώτα χρόνια της κομμουνιστικής εξουσίας μπορούν να χαρακτηριστούν ως επιτυχή. Το βραχύχρονο θετικό αποτέλεσμα, που επιτεύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του πενήντα, αντικαταστάθηκε στη συνέχεια από το σύνδρομο του οικονομικού ανορθολογισμού, που είναι αναπόφευκτος σε συνθήκες διοικητικού σχεδιασμού της οικονομίας, όπου δεν κυριαρχεί η οικονομία της αγοράς, αλλά τα υποκειμενικά κριτήρια.

Ως αποτέλεσμα της κολλεκτιβοποίησης της αγροτικής γης αποσυντίθεται η παραγωγική παράδοση στη σφαίρα της αγροτικής οικονομίας, ενώ από τη σκηνή της εθνικής πολιτικής ζωής εξαφανίζεται η μορφή του μεσαιού αγρότη. Ένα μέρος των περισσότερο εύπορων αγροτών, πρώην ενεργών μελών της ΒΖΝΣ γίνεται θύμα της θεσμοποιημένης πολιτικής βίας. Η σχέση προς τη γη ως πηγή πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου και η χαμηλή αμοιβή της αγροτικής εργασίας οδηγούν την ύπαιθρο σε ερήμωση. Αυτή είναι μια από τις κυριότερες αιτίες της βαθιάς δημογραφικής κρίσης, που διέρχεται η χώρα και ταυτόχρονα είναι αιτία πάρα πολλών δυσαναλογιών της βουλγαρικής κοινωνίας.

Παρ' όλα αυτά η Βουλγαρία είναι μια από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες οι αρνητικές διαθέσεις προς την κομμουνιστική εξουσία δεν πήραν τη μορφή οργανωμένων πολιτικών πράξεων. Η εξήγηση αυτού του γεγονότος υπερβαίνει κατά πολύ την απλή ιστορική ερμηνεία. Η σοβαρή ανάλυση των πολιτικών διεργασιών, η δυναμική της εκλογικής συμπεριφοράς των ψηφοφόρων και τα εκλογικά αποτελέσματα δεν μπορούν να ερμηνευθούν μόνο μέσω

9. Τυπικά, κατά την περίοδο αυτή το πολιτικό σύστημα αποτελείται από δυο κόμματα — το ΒΚΡ (Βουλγαρικό Κομμουνιστικό

Κόμμα) και την ΒΖΝΣ (Βουλγαρική Αγροτική Λαϊκή Ένωση).

της τρομοκρατίας, της βίας και της νοθείας. Η αιτιατή σχέση μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος στην κοινωνική συνείδηση είναι πολύ πιο βαθιά και πολύπλευρη: η ιδεολογικοποίησή της και η απλοποίησή της μπορούν να οδηγήσουν σε επιφανειακή ερμηνεία των φαινομένων που παρατηρούνται σήμερα.

Το BSP αποτελεί πλέον ιδιόμορφη ένωση ποικίλων κατευθύνσεων και ομάδων, με διαφορετική κοινωνική βάση και τάσεις ανάπτυξης. Η απόρριψη του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού (14ο Συνέδριο, 1990), ως αρχής της ενδοκομματικής ζωής, αίρει το φαινόμενο εκείνοι, το οποίο οι Zb. Brzejski και C. Friedrich ονομάζουν «πάθος για ενότητα»¹⁰.

Το ένστικτο αυτοσυντήρησης φέρνει στην επιφάνεια του κόμματος αρχικά τους μετριοπαθείς και αργότερα τους ριζοσπαστικούς μεταρρυθμιστές. Η πολιτικοποίηση των δυο μεγαλύτερων συνδικάτων — της Συνομοσπονδίας Εργασίας «Podkrepa» («Υποστήριξη» — σ.τ.μ.) και της Συνομοσπονδίας Ανεξάρτητων Συνδικάτων Βουλγαρίας (ΚΤ «Podkrepa» και ΚNSB) — καθώς και η καταλυτική επίδραση των ομάδων εξωκοινοβουλευτικής πίεσης, επιταχύνουν την ανάπτυξη των πολιτικών διεργασιών, αλλά επίσης και των αλλαγών στο κόμμα. Η αποδοχή της δημοκρατικής ενότητας δεν παρεμποδίζει τελικά τη διάσταση στους κόλπους του κόμματος. Το Εναλλακτικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (ASP) αποσπάται ως αυτόνομο, καθώς και οι διάφορες ενώσεις των ορθοδόξων κομμουνιστών, που σήμερα υπάρχουν με το όνομα «Κομμουνιστικό Κόμμα». Επειδή η επιρροή τους είναι σχετικά περιορισμένη και οι δυνατότητες για πραγματική επίδραση στις πολιτικές εξελίξεις ελάχιστες, η ανάλυση θα επικεντρωθεί στις ομάδες που δρουν στα οργανωτικά πλαίσια του BSP. Αυτές είναι: Εναλλακτική Σοσιαλιστική Ένωση (ASO), Κίνημα «Demos», Κίνημα για Ριζική Αλλαγή στο BSP, Δρόμος προς την Ευρώπη, Ένωση «Σοσιαλιστική Ενότητα», Μαρξιστική Επιλογή (συσπειρωμένη γύρω από την εφημερίδα «Misal»-κόκκινη), Μαρξιστικό Πρόγραμμα.

Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ αριστερών και δεξιών καθορίζεται από τη στάση απέναντι στο ερώτημα για το χαρακτήρα του κόμματος. Οι αριστεροί επιμένουν στη διατήρηση της μαρξιστικής βάσης του κόμματος, ενώ οι δεξιοί θεωρούν τη «σοσιαλδημοκρατικοποίησή» του ως τη μοναδική ρεαλιστική προοπτική και μοναδική δυνατότητα μετατροπής του BSP σε σύγχρονο αριστερό κόμμα.

Όλες οι αριστερές ομάδες συσπειρώνονται γύρω από το Μαρξιστικό Πρόγραμμα, που αυτοπροσδιορίζεται ως ένωση των μαρξιστικών δυνάμεων του

10. Brzejski, Sb., Friedrich, C. *Totalitarian* 81.
dictatorship and Autocracy, N. Y., 1965, σελ.

κόμματος, οι οποίες συνενώνονται με σκοπό τη διεξαγωγή κοινών δραστηριοτήτων, αλλά διατηρούν την οργανωτική τους αυτοτέλεια. Το Μαρξιστικό Πρόγραμμα επιμένει το BSP να είναι ταξικό, αριστερό μαρξιστικό κόμμα, που συνδέεται στενά με τους εργαζόμενους, οι οποίοι αποτελούν την κοινωνική του βάση.

Το Κίνημα για Ριζική Αλλαγή στο BSP με τη σειρά του, συνενώνει εκείνες τις δυνάμεις του κόμματος, που τείνουν να αποδεχθούν τις σοσιαλδημοκρατικές αξίες και παίρνουν πιο ριζοσπαστικές θέσεις στα προβλήματα για την πολιτική ενοχή και την ευθύνη του πρώην Κομμουνιστικού Κόμματος, για την επικείμενη ιδιωτικοποίηση και τη διεξαγωγή οικονομικής μεταρρύθμισης.

Η σημαντικότερη τάση στα πλαίσια του Μαρξιστικού Προγράμματος είναι αναμφίβολα η Μαρξιστική Επιλογή (με επικεφαλής τον καθηγητή κ. Mitfiu Yankov). Δεν θα είναι υπερβολικό να πει κανείς, ότι το μεγαλύτερο μέρος των κομματικών μελών βρίσκεται υπό την επίδρασή της. Αυτό εξηγείται με το γεγονός ότι η πλειοψηφία εκείνων που επανήλθαν στο κόμμα υπερβαίνει την ηλικία των 40 χρόνων και προέρχεται κυρίως από μικρές επαρχιακές πόλεις και χωριά. Εκτός απ' αυτό, ένα μέρος των ηγετών της Μαρξιστικής Επιλογής εκμεταλλεύεται το image του θύματος της καταστολής από το καθεστώς Τ. Ζίφκωφ.

Η τάση αυτή αυτοπροσδιορίζεται ως κίνημα για την ενότητα και την ανανέωση του BSP, στο οποίο δεν έχουν θέση τα κομματικά μέλη και στελέχη που έχουν εκτεθεί κατά την περίοδο του ολοκληρωτισμού, και εργάζεται για τη διατήρηση του μαρξιστικού χαρακτήρα του BSP στις νέες συνθήκες. Ως βασική αρχή της μελλοντικής του πολιτικής το κίνημα αυτό έχει αποδεχθεί τη δημιουργία πολιτικών μηχανισμών για την ενότητα δράσης των δυνάμεων, που υπεραμύνονται του σοσιαλιστικού προσανατολισμού της χώρας, πράγμα που προϋποθέτει: πραγματοποίηση οικονομικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης, εγγυήσεις για τη δημοκρατία, εξασφάλιση του δικαιώματος εργασίας, μόρφωσης και κοινωνικής ασφάλισης του πληθυσμού. Η Μαρξιστική Επιλογή υποστηρίζει εκείνη την εκδοχή της ιδιωτικοποίησης, στην οποία το μεγαλύτερο μέρος της κρατικής ιδιοκτησίας θα είναι συλλογικό, συνεταιριστικό και μετοχικό, με τμηματική συμμετοχή των εργατών, ενώ παράλληλα οι προς ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεις θα πρέπει να παραχωρούνται μόνο έναντι εισοδημάτων που προέρχονται από εργασία. Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, λογικά ακολουθείται η πολιτική επιμονής στη διατήρηση του έντονου ρυθμιστικού ρόλου του κράτους σε συνθήκες της οικονομίας της αγοράς. Η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς νοείται ως εκδημοκρατισμός και απομονοπώληση των κρατικών εταιρειών και εργοστασίων μέσω της συμμετοχής των εργαζομένων στη διεύθυνσή τους και τον καταμερισμό των κερδών. Ο συνδυασμός των

συμφερόντων των εταιρειών αυτών με τα συμφέροντα των εργαζομένων σ' αυτές είναι δυνατός μέσω της μετατροπής τους σε συλλογική και συνεταιριστική μορφή ιδιοκτησίας. Το πρόγραμμα της Μαρξιστικής Επιλογής δεν αποκλείει την ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας σε περιορισμένες διαστάσεις και υποστηρίζει αγροτική μεταρρύθμιση τέτοια, που θα αναγνωρίζει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας στα μέλη των Εργασιακών-Συλλογικών Αγροτικών Συνεταιρισμών (TKZS)¹¹ και στους κληρονόμους τους, ενώ παράλληλα υπερασπίζεται τα συμφέροντα εκείνων που προς το παρόν καλλιεργούν τη γη. Η Μαρξιστική Επιλογή αντιτίθεται στη διάλυση των TKZS και επιμένει στη χορήγηση κρατικών επιδοτήσεων για την αναβίωσή τους.

Σύμφωνα με τη γνώμη αυτής της παράταξης, το BSP, ως αριστερό κόμμα, θα πρέπει να αγωνίζεται για την κοινωνική δικαιοσύνη, η οποία απειλείται από το κερδοσκοπικό κεφάλαιο, τις επιδιώξεις των πρώην ατομικών ιδιοκτητών και την εισροή ξένων επενδύσεων στη χώρα. Θα πρέπει λοιπόν να καταβληθούν προσπάθειες για παρεμπόδιση της οξείας περιουσιακής διαφοροποίησης, επειδή η τελευταία κάνει αδύνατη την πραγματοποίηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής ισότητας στη βουλγαρική κοινωνία.

Οι απόψεις της άλλης «Μαρξιστικής Επιλογής» σε γενικές γραμμές δεν διαφέρουν από αυτές που αναφέρθηκαν. Είναι ωστόσο πιο συντηρητικές, γεγονός που τοποθετεί την ένωση αυτή λίγο πιο αριστερά στην πολιτική κλίμακα. Και οι δυο ενώσεις διακρίνονται για τις φιλοσοβιετικές τους τάσεις, υποστηρίζοντας την ανάγκη «ομπρέλλας». Επιμένουν στην ενότητα του BSP σε οργανωτικό και ιδεολογικό επίπεδο, αλλά η στάση τους είναι απολύτως αρνητική προς τις ριζοσπαστικές δυνάμεις του κόμματος.

Στην τροχιά των δεξιών βρίσκεται και η ένωση «Σοσιαλιστική Ενότητα», η οποία στοχεύει στην υπεράσπιση της ενότητας του BSP και επίσης υποστηρίζει την ίδρυση μαζικού αριστερού μαρξιστικού κόμματος. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η άποψη της ένωσης αυτής για τη διαδικασία «μπολσεβικοποίησης» του πρώην Κομμουνιστικού Κόμματος, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί μετριοπαθής έως αρνητική. Σύμφωνα με τη «Σοσιαλιστική Ένωση», η «μπολσεβικοποίηση» δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απόλυτα αρνητικό φαινόμενο, επειδή χωρίς αυτήν θα ήταν αδύνατη η οργάνωση του αντιφασιστικού αγώνα.

Για κάποιον που γνωρίζει καλά τις ιδιομορφίες της βουλγαρικής πολιτικής κουλτούρας και τις τάσεις διαμόρφωσης και ανάπτυξής της, δεν προκαλεί έκπληξη το εύρος της επιρροής που ασκεί η Μαρξιστική Επιλογή. Οι απόψεις της ένωσης αυτής ενισχύουν τις εξισωτικές τάσεις του μέσου πολίτη. Η

11. Αυτές οι συνεταιριστικές αγροτικές ενώσεις δημιουργήθηκαν μετά το 1944 και για μεγάλο χρονικό διάστημα αποτέλεσαν τις κύριες αγροτικές οικονομικές μονάδες (σ.τ.μ.).

φραστική υποστήριξη της κοινωνικής ισότητας, η οποία συμπίπτει με τα διανοητικά και συναισθηματικά πρότυπα της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας, απαλλαγμένης όμως από το στοιχείο του ατομικισμού που τη χαρακτηρίζει, γίνεται το κατ' εξοχήν περιβάλλον για την ανάπτυξη λαϊκιστικών θέσεων και τάσεων.

Παρόμοιες είναι και οι απόψεις του κινήματος «Demos», η ηγεσία του οποίου θέτει σε προτεραιότητα τα γενικά δημοκρατικά προβλήματα, έναντι των σοσιαλιστικών. Η θέση του κινήματος αυτού είναι ριζοσπαστικότερη, όσον αφορά τα ζητήματα της ενοχής και της ευθύνης του BSP και τα ζητήματα της εσωκομματικής ζωής. Το κίνημα αυτό δέχεται ότι το BSP απειλείται από νέο συγκεντρωτισμό της κομματικής εξουσίας, γεγονός που θα μειώσει την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και θα καταστήσει δυσλειτουργική την κομματική ελίτ.

Όπως και οι δυο προηγούμενες τάσεις, έτσι και η ομάδα Δρόμος προς την Ευρώπη δεν βλέπει το μέλλον της έξω από τις γραμμές του BSP. Οι θεωρητικές αναζητήσεις αυτής της ομάδας τονίζουν την πεποίθηση ότι η ανάπτυξη της χώρας και η ολοκλήρωσή της στην κοινότητα των ελεύθερων λαών δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν και είναι αδιανόητες έξω από τις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού, με τη βαθύτερη κοινωνικο-πολιτισμική έννοια. Αυτό δεν συνεπάγεται αλλαγή των προτεραιοτήτων σε διεθνές επίπεδο, αλλά νέα νοηματοδότηση της θέσης της χώρας στην Ευρώπη και τον κόσμο.

Το Κίνημα για Ριζοσπαστική Αλλαγή στο BSP έχει περιορισμένη επιρροή στα πλαίσια του κόμματος. Μια πιθανή εξήγηση αυτού του φαινομένου, πέρα από ό,τι ήδη έχει σημειωθεί, είναι το γεγονός ότι τα μέλη του κόμματος συνδέουν αυτό το κίνημα με το αποκατεστημένο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (BSDP). Τα μέλη του κόμματος θεωρούν ότι το κίνημα αυτό προδίδει το σοσιαλιστικό ιδανικό (το οποίο η πλειοψηφία των μελών το αντιλαμβάνεται με πολύ πιο παραδοσιακό τρόπο, από τους ριζοσπάστες) και το γεγονός αυτό δεν συμβάλλει στο ευνοϊκό του image και στην αύξηση της επιρροής του. Το κίνημα αυτό τείνει να συνεργαστεί με την αριστερή πτέρυγα της αντιπολίτευσης, αλλά θα ήταν υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι συναντά ανταπόκριση.

Η αντιπολίτευση: ιστορία, δομή, προοπτικές

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ συνήθως συνδέεται με την ημερομηνία της 10ης Νοεμβρίου 1989, όταν στην ολομέλεια της κεντρικής επιτροπής του πρώην Κομμουνιστικού Κόμματος αποφασίζεται η αλλαγή της σύνθεσης της τότε κομματικής ηγεσίας. Η νέα ηγεσία του ΚΚ επέτρεψε τη νομιμοποίηση

των οργανώσεων «Ekoglasnost»), Κίνημα για τα Δικαιώματα και τις Ελευθερίες κ.λπ. Ουσιαστικά, τα πρώτα βήματα των διαφωνούντων με τη διακυβέρνηση του ΒΚΡ πραγματοποιούνται μέσω της εδραίωσης του δικαιώματος να ασκείται κριτική στο μονοκομματικό καθεστώς, στην εσωτερική και εξωτερική του πολιτική. Η κατοπινή ανάπτυξη αυτής της διαδικασίας σε κρατικό επίπεδο και από τις θέσεις του κυβερνώντος κόμματος σημαίνει μετάβαση από το προσωπικό, δεσποτικό καθεστώς Ζίφκωφ στο γραφειοκρατικό πλουραλισμό σοσιαλιστικού τύπου. Η άσκηση ελέγχου από το κομμουνιστικό καθεστώς αυτής της διαδικασίας μετάβασης (της λεγόμενης «φιλελευθεροποίησης»), δυσκολεύεται από την ελευθερία των συγκεντρώσεων, των διαδηλώσεων και των πολιτικών κινημάτων, αλλά επίσης και από την ελευθερία του τύπου, όπως και από την παραχώρηση, από το Σεπτέμβρη του 1989, διαβατηρίων για όλες τις χώρες.

Σ' αυτές τις εσωτερικές συνθήκες και ακολουθώντας το παράδειγμα των άλλων ανατολικοευρωπαϊκών χωρών οι διαφωνούντες¹² διοργανώνουν την πρώτη τους συγκέντρωση στην πρωτεύουσα στις 10 Δεκέμβρη 1989 με αίτημα την ακύρωση του πρώτου άρθρου του ισχύοντος συντάγματος¹³, το οποίο έγινε δεκτό το 1971. Λίγο αργότερα, στις 16 του ίδιου μήνα, ανακοινώνεται η ίδρυση της SDS ως συνασπισμού δεκατεσσάρων κινημάτων και έξη πολιτικών κομμάτων.

Είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι η «περίοδος των διαφωνούντων» στη διαμόρφωση της αντιπολίτευσης είναι αρκετά μεγάλη και διαρκεί περίπου μέχρι τις κοινοβουλευτικές εκλογές. Υπάρχουν μερικές αιτίες αντικειμενικού χαρακτήρα, που καθορίζουν τη νωθρότητα και την παθητική πολιτική συμπεριφορά από πλευράς των αντιπολιτευόμενων ομάδων ως προς τις δομές της μονοπρόσωπης κομματικής εξουσίας:

1. Ανελέγητη γενοκτονία των διανοουμένων και των πολιτικά ενεργών μελών της κοινωνίας κατά την περίοδο 1944-1961, από την κομμουνιστική εξουσία. Κυριότερες «αντι-αστικές» εκδηλώσεις αυτής της περιόδου είναι: η υπόθεση «ουδέτερος αξιωματικός», η υπόθεση κατά των ιερωμένων, οι δίκες κατασκοπείας και οι εκτελέσεις χωρίς δίκη και καταδίκη του 1947. Τα στρατόπεδα «εργασίας και διαπαιδαγώγησης», που ιδρύθηκαν σε όλη τη χώρα, όχι μόνο καταστρέφουν τον ανθρώπο της βουλγαρικής κοινωνίας, αλλά διευκολύνουν

12. *Political Opposition in one-party system*. L., 1972, σελ. 3, ed. L. Shapiro. Σύμφωνα με την άποψη του ed. L. Shapiro, οι διαφωνούντες επιδιώκουν μόνο την κατοχύρωση του δικαιώματος να ασκείται κριτική του υφιστά-

μενου καθεστώτος.

13. Το άρθρο 1 του Συντάγματος ορίζει το Κομμουνιστικό Κόμμα ως καθοδηγητική δύναμη της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας.

τη νέα τάξη στον έλεγχο και τη χειραγώγηση των πολιτικών διαδικασιών. Στην προκειμένη περίπτωση, το γεγονός ότι ο αριθμός των πολιτικών προσφύγων στην περίοδο αυτή, είναι πολύ μικρότερος σε σχέση με εκείνους άλλων ανατολικοευρωπαϊκών χωρών, έχει σημασία, επειδή κάτι τέτοιο δυσκολεύει τη δημιουργία αντιπολιτευτικών πυρήνων στο εξωτερικό. Παράλληλα το Κομμουνιστικό Κόμμα παίρνει αποφασιστικά μέτρα για τη διακοπή των φυσικών πνευματικών δεσμών μεταξύ των διαφορετικών γενεών της διανοήσης, αποκλείοντας περίπου 14.000 φοιτητές από όλες τις ειδικότητες των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και άγνωστο αριθμό μαθητών από τα σχολεία. Το κενό που σημειώνεται (όχι μόνο στις φοιτητικές θέσεις), συμπληρώνεται από φοιτητές, καθηγητές, διοικητικά στελέχη στους διάφορους κλάδους της οικονομίας και αξιωματικούς στο στρατό, που πρόσκεινται στο καθεστώς. Πρόκειται για ανθρώπους «ελπιδοφόρους» κοινωνικής προέλευσης, που κατά κανόνα είναι πρώτης γενεάς απασχολούμενοι επαγγελματικά με κάποια μορφή πνευματικής εργασίας. Ως αποτέλεσμα της παραπάνω κατάστασης στη χώρα υπάρχει

2. έλλειψη πολιτικής παράδοσης στην οργάνωση αντιπολιτευτικών εκδηλώσεων για περίοδο σαράντα πέντε χρόνων. Σε αντίθεση με την Πολωνία, την Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία, στη Βουλγαρία δεν υπάρχουν μαζικές εκδηλώσεις αντίθεσης προς την ισχύουσα κρατική πολιτική. Η τελευταία πολιτική δίκη —η υπόθεση Ivan Assen— το 1961, που έληξε με καταδίκη για προδοσία, σημειώνει το τέλος της προκομμουνιστικής αντιπολίτευσης. Ως συνέπεια αυτής της εξέλιξης

3. στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 οι πρώτοι διαφωνούντες εμφανίζονται στο περιβάλλον ανθρώπων που είτε συμμετέχουν στο Κομμουνιστικό Κόμμα, είτε πολιτικά βρίσκονται κοντά του. Ο βασικός τους σκοπός είναι μεταρρύθμιση του κομμουνιστικού συστήματος, ενώ ως μέσα επίτευξής της θεωρούν τη στάση ανοχής στη δημόσια κριτική, και τις συμβουλές προς τα κομματικά στελέχη, μέχρι να πειστούν, δηλαδή θέτουν ως στόχο τους την επιβίωση της κομμουνιστικής διακυβέρνησης της χώρας. Η στάση αυτή της καθυστερημένης διαφωνίας είναι παραπλήσια με τη στρατηγική των Τσεχοσλοβακικών διαφωνούντων του 1968, για τη δημιουργία «σοσιαλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο».

4. Απουσία οργάνωσης και συντονισμού μεταξύ της δράσης των διαφωνούντων ομάδων και εμφανής προσανατολισμός τους προς μαζικές εκδηλώσεις (συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις) στην πρωτεύουσα και την υπόλοιπη χώρα. Η προτίμηση των μέσων της αριστεριστικής «δημοκρατίας της πλατείας» στα τέλη του 1989 και στις αρχές του 1990 δυσκολεύει την εντατική ανάπτυξη της αντιπολίτευσης.

Το γεγονός αυτό γίνεται προφανές όταν το τότε Κομμουνιστικό Κόμμα και

η κομμουνιστική κυβέρνηση G. Atanassov, προτείνουν στους εκπροσώπους της «δημοκρατίας της πλατείας», που εν τω μεταξύ είχαν συνενωθεί στην SDS, τη διεξαγωγή Εθνικής Στρογγυλής Τραπέζης. Οι ομάδες των διαφωνούντων παρουσιάστηκαν απροετοίμαστες στις συναντήσεις που διοργανώθηκαν. Ως αποτέλεσμα επικρατεί η θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος υπέρ της διεξαγωγής εκλογών για Αναθεωρητική Βουλή¹⁴ τον Ιούνιο του 1990 με κύριο σκοπό την ψήφιση δημοκρατικού συντάγματος —θέση που φέρνει τη νεογέννητη αντιπολίτευση σε αδιέξοδο.

Η ανάπτυξη των πολιτικών διαδικασιών της περιόδου αυτής έχει την ιστορική της εξήγηση. Πρώτο, η νεοϊδρυμένη ομάδα συνασπισμού SDS, που αποτελείται κατά πλειοψηφία από πρώην μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος, δεν εκτιμά σωστά τις δυνατότητες για συνολική ένωση του πλήθους κομματικών σχηματισμών, που εμφανίζονται διαδοχικά και δεν έχουν κομμουνιστικό χαρακτήρα ή προέλευση και εμφανίζει κάποιο ιδιόμορφο πολιτικό ναρκισσισμό. Η τιμή αυτού του τακτικού λάθους της SDS είναι σε γενικές γραμμές η απώλεια των εκλογών. Δεύτερο, απουσιάζει ευθύς εξ αρχής σαφώς καθορισμένος στρατηγικός στόχος της SDS, που να αποβλέπει στην αντικατάσταση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Η απουσία αυτού του στρατηγικού στόχου γίνεται εμφανής στο προεκλογικό πρόγραμμα της SDS, ένα πρόγραμμα αρνητικού χαρακτήρα, με υπερβολικά συνθηματολογική ορολογία, χωρίς συγκεκριμένη περιγραφή των δομικών στιγμών, αναφορικά με την αναμενόμενη μετάβαση «από τον ολοκληρωτισμό στη δημοκρατία».

Τα σημεία που υποδείχθηκαν δημιουργούν τις προϋποθέσεις του συνδρόμου «υπάκουη αντιπολίτευση», η σκιά του οποίου ένα χρόνο μετά τις εκλογές για Αναθεωρητική Βουλή κυριαρχεί στη δεξιά πτέρυγα του κοινοβουλίου.

Βέβαια το σύνδρομο αυτό, όπως κάθε φαινόμενο, έχει την προϊστορία του —ίσως όχι τόσο πλούσια σε γεγονότα, όσο σε ιδέες. Η πρώτη σημαντική ιδέα, η οποία δίνει για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα το στίγμα της τακτικής και της στρατηγικής της αντιπολίτευσης διαφωνούντων, είναι: η αντιπολίτευση προσανατολίζεται στη βαθμιαία ανάληψη της εξουσίας. Αυτό σημαίνει ότι στη χώρα δεν δημιουργείται αντιπολίτευση, «μη κομμουνιστικής» και «αντικομμουνιστικής» προέλευσης και στρατηγικών στόχων. Γι' αυτό και τα μέλη των ανεπίσημων κινημάτων, που συμμετέχουν στις πρώτες ομάδες διαφωνούντων και μερικοί εκπρόσωποι των λεγομένων «ιστορικών» κομμάτων, που σαν από θαύμα επιβίωσαν, υποστηρίζουν την τακτική της λεγομένης «ηθικής αντιπολίτευσης»¹⁵. Μεταφρασμένη στη γλώσσα της πολιτικής αυτή η θέση θα

14. Προτιμήθηκε αυτή η απόδοση του αντίστοιχου Βουλγαρικού όρου «Μειζων Λαϊκή

Συνέλευση» (σ.τ.μ.).

15. Περιοδικό *Izbor* (Εκλογή), Sofia. 1/

σημαίνει (χειραφέτηση της κοινωνίας των πολιτών από το κράτος). Πάντως, ένα χρόνο μετά τις κοινοβουλευτικές εκλογές η Βουλγαρία δεν έχει γίνει ακόμη μάρτυρας αυτής της χειραφέτησης!

Η δεύτερη ιδέα είναι η δυνατότητα διαμόρφωσης της αντιπολίτευσης διαφωνούντων στις παλιές δομές της εξουσίας, στη λεγόμενη «αντι-νομενλατουρική» βάση, με τη δέσμευση κυρίως των κληρονόμων των παλιών στελεχών της νομενλατούρας. Σύμφωνα με μια έρευνα αυτή η τελευταία κοινωνική ομάδα αριθμεί περίπου 23.000 άτομα¹⁶.

Το δεύτερο στάδιο στην ανάπτυξη της αντιπολίτευσης σχετίζεται συμβατικά με την περίοδο μετά τις κοινοβουλευτικές εκλογές. Οι διαφωνούντες μετατρέπονται σε νόμιμη αντιπολίτευση, αλλά ακόμη δεν μετατρέπονται σε ολοκληρωμένη και πλήρως θεσμοθετημένη αντιπολίτευση¹⁷.

Η διαμόρφωση κοινοβουλευτικής ομάδας αντιπολίτευσης (SDS, BZNS και DSP) στα πλαίσια του κοινοβουλίου προκαλεί και τη διαμόρφωση ξεχωριστών πτερύγων στην ίδια την SDS με τους εξής κυριότερους εκπροσώπους: δεξιά (Δημοκρατικό Κόμμα, Ριζοσπαστικό Δημοκρατικό Κόμμα), κεντρώα (BZNS και BSDP) και αριστερή πτέρυγα (Φιλελεύθερο block SDS, Πράσινο Κόμμα, Ekoglasnost, Συνομοσπονδία των Λεσχών για Διαφάνεια και Δημοκρατία). Ο υψηλός βαθμός έλλειψης θεσμοποίησης της αντιπολίτευσης φαίνεται και από το γεγονός ότι μόλις πριν από τις εκλογές μερικά από τα κόμματα, που συμμετέχουν στην SDS, διεξάγουν συνέδρια, στα οποία διευκρινίζουν τα προγράμματα, τους στόχους και τα καθήκοντά τους. Με την έννοια αυτή η αντιπολίτευση που δημιουργήθηκε, εκτός από «ειρηνική» και «νόμιμη», μπορεί ακόμα να χαρακτηριστεί και ως «παθητική»¹⁸, με ό,τι αρνητικές συνέπειες, σχετικές με τη στρατηγική της, απορρέουν από αυτό το χαρακτηρισμό. Σύμφωνα με τα κριτήρια αυτά η αντιπολίτευση μιμείται τη συμπεριφορά του κοινωνικά δομικού δημοκρατικού ρεφορμισμού, που είναι τυπικός για ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες¹⁹.

Στο πλαίσιο του ιδεολογικού χώρου αυτό σημαίνει ότι η αντιπολίτευση συμβολίζει το δεύτερο μέλος της σχέσης status quo ← αλλαγής, όχι όμως από θέσεις αντιπαλότητας κομμουνιστών και μη κομμουνιστών, αλλά από θέσεις αντιπαλότητας αντιπροσώπων της κόκκινης νομενλατούρας και του υπόλοιπου τμήματος της κοινωνίας. Η αντιπολίτευση μάλιστα ζητά την ψήφο στο όνομα κάποιων καθολικών και ανθρωπίνων αξιών (δημοκρατία, ελεύθερη προ-

1991, σελ. 62-64.

16. Εφημερίδα *Demokracia* (Δημοκρατία), 2/2/1991.

17. Dahl, R. *Political Oppositions in Western*

Democracies, Jalt, 1967, σελ. X-XI.

18. Στο ίδιο, σελ. XVII.

19. Στο ίδιο, σελ. 342.

σωπικότητα σε ελεύθερη κοινωνία, οικονομία της ελεύθερης αγοράς, σύγχρονο φορολογικό σύστημα και σύγχρονο σύστημα κατάρτισης του προϋπολογισμού, σύγχρονη κοινωνική ασφάλιση)²⁰, δεν στρέφεται προς τη σφαίρα της εθνικής ιδέας και επομένως δεν χρησιμοποιεί τα επιχειρήματά της εναντίον του επί σειρά ετών επιβεβλημένου «σοσιαλιστικού διεθνισμού και αδελφικής φιλίας με την ΕΣΣΔ», που στην πράξη σήμαινε για τη βουλγαρική κοινωνία απώλεια της εθνικής ταυτότητας και πολιτική εξάρτηση.

Στη βάση αυτή οι αλλαγές που βλέπει το προεκλογικό πρόγραμμα της SDS αναφέρονται κυρίως στη σφαίρα της κοινωνικο-οικονομικής δομής, στη σύνθεση της νέας κυβέρνησης και στην ιδιόμορφη πολιτική της. Η παθητικότητα της αντιπολίτευσης γίνεται εμφανής και από την αναμονή της αποδοχής από την Αναθεωρητική Βουλή του νέου συντάγματος, το οποίο θα νομιμοποιεί την αλλαγή του πολιτικού συστήματος. Διότι τα διατάγματα, με τα οποία ο πρώην πρόεδρος Petar Mladenov νομιμοποιεί τις αποφάσεις της Εθνικής Στρογγυλής Τραπέζης του 1990 για αποπολιτικοποίηση του στρατού, της δικαιοσύνης και της αστυνομίας και για διάλυση των κομματικών οργανώσεων του Κομμουνιστικού Κόμματος σε όλα τα οικονομικά και κρατικά όργανα, στην πραγματικότητα δεν δημιουργούν τις βάσεις νέου πολιτικού συστήματος. Πολύ δε περισσότερο που η φαινομενική, τυπική πολιτική αποδέσμευση προϋποθέτει ακόμη μεγαλύτερο ιδεολογικό και αξιολογικό κενό στη μαζική κοινωνική συνείδηση. Εξ αιτίας της απουσίας ιδεολογικής συνοχής, η αντιπολίτευση, δηλαδή η SDS, δεν κατόρθωσε να κατακτήσει σε βάθος τη βουλγαρική πολιτική συνείδηση. Το γεγονός αυτό μειώνει επί πλέον την ανταγωνιστικότητά της στη διάρκεια των κοινοβουλευτικών εκλογών.

Ένα χρόνο μετά τις εκλογές και εν όψει των νέων κοινοβουλευτικών εκλογών, η αντιπολίτευση ακόμη δεν έχει βρει μονοσήμαντη απάντηση στα προβλήματα που έχουν επισημανθεί, αλλά δεν έχουν λυθεί. Απόδειξη του γεγονότος αυτού αποτελεί η Τρίτη Εθνική Συνδιάσκεψη της SDS (22-23 Ιουνίου 1991), που έγινε στη Σόφια. Αν και επιφανειακά οι διαφορές μεταξύ των ξεχωριστών κομμάτων και κινήματων, που συμμετέχουν στην SDS, έχουν συγκαλυφθεί από το ερώτημα: «Η SDS είναι εθνικό κίνημα ή εθνική υπόθεση;» ενώ η αντιπολιτευτική ορμή έχει κατευναστεί λόγω της θεσμοθέτησης της αντιπολίτευσης (συμμετοχή στο κοινοβούλιο και στην κυβέρνηση συνασπισμού με πρωθυπουργό τον Dimitar Popov), στην πράξη γίνεται προφανής η εντεινόμενη αντιπαλότητα των συμφερόντων μεταξύ της κοινοβουλευτικής ομάδας της αντιπολίτευσης και της λαϊκής της βάσης, όπως επίσης γίνεται προφανής και ο διαχωρισμός στην ίδια την κοινοβουλευτική ομάδα. Την πρωτοβουλία

20. Προεκλογική διακήρυξη της SDS, Sofia, 1990, σελ. 7, 16, 21, 30.

σύγκλησης συνδιάσκεψης, πήρε η ομάδα των τριάντα εννέα βουλευτών²¹, η οποία στις 20 Ιούνη δήλωνε ότι «...η SDS δημιουργήθηκε και αναπτύσσεται ως εθνικό κίνημα κομμάτων, οργανώσεων και πολιτών για τη σωτηρία της Βουλγαρίας μέσω σύντομης μετάβασης στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, απομάκρυνσης μέσω εκλογών του BSP από την πολιτική εξουσία και απόδοσης στο λαό της περιουσίας, που έχει σφετεριστεί το κόμμα αυτό»²².

Σύμφωνα με τα πρακτικά της τρίτης Εθνικής Συνδιάσκεψης, η SDS προσδιορίζεται ως εθνικό κίνημα, αποτελούμενο από συντονιστικά συμβούλια και προσωρινές επιτροπές πολιτών, το οποίο έχει προεπιλεγμένο πρόγραμμα (αυτό του Ιουνίου 1990) και θα συμμετέχει στις ερχόμενες εκλογές με ψηφοδέλτιο χρώματος μπλε, ενώ οι υποψήφιοι για την τακτική βουλή θα προσδιοριστούν «από τα κάτω» και όχι μέσω κομματικών αναλογιών²³. Τα αποτελέσματα της Συνδιάσκεψης μαρτυρούν επίσης ότι η ιδέα πως η Ένωση Δημοκρατικών Δυνάμεων είναι εθνικό κίνημα επικρατεί επί των κεντρών και φιλελεύθερων απόψεων, που υποστηρίζουν τη θέση ότι η Ένωση Δημοκρατικών Δυνάμεων είναι εθνικό ζήτημα. Σε απάντηση, το BSDP (κεντρώα πτέρυγα της SDS) απορρίπτει τις αποφάσεις της Συνδιάσκεψης ως αντιφάσκουσες στο καταστατικό της και θεωρεί ότι η επικύρωση της Εθνικής Συνδιάσκεψης ως ανωτάτου οργάνου της SDS αποτελεί αποφασιστικό βήμα στην κατεύθυνση της μετατροπής της σε ενιαίο «μπλε» κόμμα, γεγονός που θέτει τέλος στο δημοκρατικό συνασπισμό SDS. Το δεύτερο κόμμα της κεντρώας πτέρυγας της SDS, η BZNS, δεν αντιτίθεται στον κοινό αντιπολιτευτικό αγώνα, αλλά διεκδικεί τέτοιες αναλογίες στο εκλογικό ψηφοδέλτιο, που είναι αντίστοιχες της επιρροής της. Το Πράσινο Κόμμα (φιλελεύθερη SDS) υποστηρίζει τη συμμετοχή στις εκλογές με ενιαίο μπλε ψηφοδέλτιο, αλλά με τρεις λίστες, σύμφωνα με τις διαμορφωμένες ιδεολογικές τάσεις στην SDS²⁴. Και οι τρεις τάσεις της SDS στο σύνολό τους υποστηρίζουν την αντικατάσταση του μικτού εκλογικού συστήματος, που ίσχυσε στις προηγούμενες εκλογές, από το αναλογικό.

21. Στις 26 Απριλίου 1991 η ομάδα των 39 βουλευτών υπέγραψε δήλωση, με την οποία απευθύνει έκκληση για διάλυση της βουλής και καθορισμό ημερομηνίας νέων εκλογών στις 14 Ιουλίου 1991. Η ομάδα αυτή αποχώρησε από το Κοινοβούλιο στις 14 Μαΐου. Μέλη της είναι οι Stefan Savov, Stoyan Ganev, Elka Konstantinova και άλλοι, οι οποίοι δεν είναι ικανοποιημένοι από το σχέδιο Συντάγματος, που προτάθηκε. Σύμφωνα με τη γνώμη τους, το σχέδιο αυτό εδραιώνει την

κυριαρχία του κράτους και προβλέπει τη μη αναδρομική ισχύ των νόμων που θα ψηφιστούν, γεγονός που αποκλείει τη δυνατότητα επιστροφής της περιουσίας που έχει σφετεριστεί το BSP.

22. Εφημερίδα *Demokracia* (Δημοκρατία), 20/6/1991).

23. Εφημερίδα *24 Tchassa* (24 ώρες), 24/6/1991.

24. Εφημερίδα *Demokracia* (Δημοκρατία), 1/7/1991, 2/7/1991.

Είναι σχεδόν ομόφωνη η γνώμη των συμμετεχόντων στη Συνδιάσκεψη, ότι η Αναθεωρητική Βουλή με μειωμένη την κοινοβουλευτική ομάδα της αντιπολίτευσης κατά 70 περίπου μέλη, καθίσταται ανίκανη να επεξεργαστεί και να ψηφίσει δημοκρατικό Σύνταγμα, που θα εγγυάται την αλλαγή του πολιτικού συστήματος. Στη βάση αυτή, το Εθνικό Συντονιστικό Συμβούλιο της SDS πιστεύει, ότι η ενδεχόμενη αποδοχή του Συντάγματος (το χρονικό περιθώριο ήταν μέχρι τις 17 Ιούλη) εγκυμονεί πραγματικό κίνδυνο μετατροπής του σε ισχυρό αποσταθεροποιητικό πολιτικό παράγοντα της ανάπτυξης των δημοκρατικών διαδικασιών.

Ποιες είναι οι προοπτικές που ανοίγονται μπροστά στην SDS στο πλαίσιο της πρόγνωσης για νέες εκλογές το Σεπτέμβριο ή το Νοέμβριο του 1991 (με βάση την ημερομηνία διάλυσης της Αναθεωρητικής Βουλής); Γενικά, η λήψη συγκεκριμένων μέτρων από πλευράς της SDS για: α) την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των διαφόρων τάσεων, β) ενότητα δράσης στην πράξη ακόμη πριν από τον καθορισμό της προεκλογικής περιόδου (που θα διαρκέσει ένα μήνα) και γ) ένωση με άλλα δημοκρατικά κόμματα (τα οποία αποτελούν τον πυρήνα της λεγόμενης εξωκοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης), είναι προς το συμφέρον της ενωμένης αντιπολίτευσης. Η ενότητα αυτή δεν είναι μόνο μέσο για την επίτευξη σταθερής κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, ισχυρής κυβέρνησης, σε τελευταία ανάλυση ισχυρής πολιτικής εξουσίας μετά από ενδεχόμενη επιτυχία στις επόμενες κοινοβουλευτικές εκλογές, αλλά είναι και η μοναδική εγγύηση για πραγματοποίηση της αλλαγής του συστήματος και τη μετατροπή της χώρας σε φυσιολογικό δημοκρατικό κράτος²⁵.

Με τις τελευταίες εκδηλώσεις της η κοινοβουλευτική αντιπολίτευση, στο πρόσωπο της SDS, κάνει αποφασιστικό βήμα προς τις θέσεις ενεργούς πολιτικής δύναμης, η οποία στοχεύει στη μελλοντική πλήρη ανάληψη της εξουσίας με ειρηνικά και νόμιμα μέσα. Η επιλογή αυτής της στρατηγικής από την SDS και η ενδεχόμενη εκλογική νίκη που θα οφείλεται σ' αυτήν, θα είναι συνέχεια και συνέπεια μιας σειράς συμπληρωματικών παραγόντων: επιρροή της αντιπολίτευσης και συσχετισμός των υπόλοιπων πολιτικών δυνάμεων στην κάθε εκλογική περιφέρεια, ανταγωνιστικότητα της αντιπολίτευσης κ.λπ. Βεβαίως, ρόλο θα παίξει και η αντικειμενική οικονομική κατάσταση στους επόμενους μήνες.

25. Έκκληση της SDS προς τους ψηφοφόρους — Εφημερίδα *Demokracia* (Δημοκρα-

τία), 24/6/1991.

Ορισμένες τάσεις της οικονομικής ανάπτυξης

Το BSP, ΠΟΥ ΑΣΚΕΙ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ, αρχίζει μετά τις εκλογές την πραγματοποίηση κοινωνικο-οικονομικής μεταρρύθμισης. Γνώμη όμως της SDS είναι ότι σήμερα η οικονομική μεταρρύθμιση (ήδη αγκομαχεί). Η διαπίστωση αυτή δεν είναι αστήρικτη. Η συμφωνία μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων, που υπογράφηκε στις 3/1/1991 υποδεικνύει την αρχή του πρώτου σταδίου της οικονομικής μεταρρύθμισης. Σκοποί του είναι οι εξής: ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, εξισορρόπηση της αγοράς, καθορισμός ρεαλιστικής τιμής του βουλγαρικού len, βαθμιαία σταθεροποίηση του προϋπολογισμού. Στην πράξη το πρόγραμμα κατά της κρίσης της κυβέρνησης D. Ρορον αρχίζει με την απελευθέρωση των τιμών, με την απομάκρυνση δηλαδή του κρατικού μονοπωλίου στη διαμόρφωση των τιμών των προϊόντων. Ο έλεγχος διατηρείται μόνο για τα υγρά καύσιμα και τα πετρελαιοειδή.

Στο πρώτο τρίμηνο του πρώτου σταδίου της οικονομικής μεταρρύθμισης η κυβέρνηση, η ΚΤ «Podkrepa» και η KNSB, που υπέγραψαν συμφωνία κοινωνικής ειρήνης, υπεραμύνονται του σχετικά υψηλού ποσοστού τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών, των συντάξεων, των υποτροφιών και των κοινωνικών βοηθημάτων. Ταυτόχρονα αντιπαρατίθενται στις αυθαίρετες και μαζικές μειώσεις προσωπικού τόσο στους παραγωγικούς, όσο και στους μη παραγωγικούς τομείς. Ανεξάρτητα απ' αυτό, στους πρώτους πέντε μήνες του 1991, η παραγωγή μειώθηκε κατά 21% σε σύγκριση με το 1990, 53,5% των επιχειρήσεων σημείωσαν κάμψη της παραγωγής, ενώ η παραγωγή βασικών προϊόντων διατροφής παρουσιάζει πτώση πάνω από 50%²⁶. Οι άνεργοι φτάνουν τις 235.000 σε τέσσερα εκατομμύρια ικανού προς εργασία πληθυσμού (δηλαδή 6%), ενώ η τάση του ποσοστού αυτού είναι ανοδική²⁷.

Η θεσμική βάση της τρέχουσας οικονομικής μεταρρύθμισης οριοθετείται από τους παρακάτω νόμους, που ψηφίστηκαν από την Αναθεωρητική Βουλή: για την αγροτική γη, περί ανταγωνισμού, περί τήρησης λογιστικών βιβλίων, εμπορικός νόμος και νόμος περί ξένων επενδύσεων. Αναμένεται η ψήφιση των νόμων περί Κεντρικής Τράπεζας, περί τραπεζικού συστήματος και περί μείζονος ιδιωτικοποίησης. Η ελάσσων ιδιωτικοποίηση αρχίζει με δημόσιους πλειστηριασμούς στον τομέα της ενέργειας (αφορά κυρίως πρατήρια βενζίνης).

26. Εφημερίδα *Trud* (Εργασία), 13/6/1991.

27. Και τα δυο συνδικάτα δέχονται ως κρί-

σιμο σημείο ανεργίας το ποσοστό 8%.

Στις 14 Ιούνη 1991, με την υπογραφή της συμφωνίας μεταξύ κυβέρνησης και συνδικάτων, αρχίζει το δεύτερο στάδιο της οικονομικής μεταρρύθμισης. Το στάδιο αυτό προβλέπει μεσοπρόθεσμα την αποκατάσταση της οικονομικής ανάπτυξης και την επίτευξη αποδεκτού ισοζυγίου εξωτερικού εμπορίου. Για τον σκοπό αυτό διακόπτεται η επιδότηση του πετρελαίου και των υγρών καυσίμων, της ηλεκτρικής και της θερμικής ενέργειας. Η κυβέρνηση θα συνεχίσει την παρακολούθηση των τιμών λιανικής εικοσιτεσσάρων ειδών πρώτης ανάγκης και σαράντα ειδών φαρμάκων.

Από το μήνα Ιούλιο εισάγεται σύστημα συμφωνίας για τους μισθούς²⁸. Προβλέπεται ακόμη η ίδρυση δεύτερου κοινωνικού ασφαλιστικού δικτύου για τους κοινωνικά αδύνατους.

Θεσμικά, το δεύτερο στάδιο της οικονομικής μεταρρύθμισης προβλέπει την κατάρτιση προγράμματος για την κατάργηση του μονοπωλίου σε όλους τους τομείς της οικονομίας (Οκτώβριος 1991), την ανάπτυξη αποτελεσματικού ιδιωτικού τομέα, τη δημιουργία συνθηκών πλήρους οικονομικής και διοικητικής αυτοτέλειας των επιχειρήσεων και μετατροπής τους σε ανώνυμες εταιρείες. Ταυτόχρονα οι ΚΤ «Podkrepa» και KNSB αναλαμβάνουν την υποχρέωση να επιφυλαχθούν των πανεθνικών απεργιακών κινητοποιήσεων, όσο διαρκεί η συμφωνία²⁹. Εν τω μεταξύ η διάρκειά της είναι ακόμη ασαφής. Η Αναθεωρητική Βουλή ενέκρινε μόνο τις σημαντικότερες παραμέτρους του τρέχοντος προϋπολογισμού της κυβέρνησης D. Ρορον. Είναι δυνατό στη συνέχεια να μην προλάβει να ολοκληρώσει την έγκριση του προϋπολογισμού, λόγω της διάλυσής της, όπως είναι επίσης δυνατό ο πληθωρισμός να ξεπεράσει το προβλεπόμενο ποσοστό των 22,6%. Τα προβλήματα αυτά μαζί με μια σειρά άλλα, όπως είναι το κλείσιμο των τεσσάρων τομέων του πυρηνικού σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας Κοζλοδουί, λόγω ανεπαρκούς ασφάλειας, που θα οδηγήσει στην αύξηση της τιμής της ηλεκτρικής ενέργειας, πέρα από την προβλεπόμενη αύξηση του 70% για το μήνα Ιούνιο, δημιουργούν συνθήκες όξυνσης της οικονομικής αστάθειας.

Η αποφασισμένη απόλυση 80.000 εργαζομένων συνταξιούχων είναι αμφίβολο αν θα υποβοηθήσει ουσιαστικά στη λύση του προβλήματος της ανεργίας, η οποία πλήττει κυρίως άτομα ηλικίας μέχρι 40 χρόνων. Στην προκειμένη περίπτωση η μετανάστευση, η οποία διαρκώς αυξάνεται και υπερβαίνει τον αριθμό των 350.000 ατόμων για την περίοδο μετά τον Μάιο του 1989 μέχρι

28. Ο κατώτερος μισθός έχει καθοριστεί στα 620 Iena, η κατώτατη σύνταξη στα 465, ενώ η επίτευξη συμφωνιών θα πρέπει να λήξει μέχρι τις 1/9/1991 για τις επιχειρήσεις και

μέχρι τις 15/9/1991 για τους οργανισμούς προϋπολογισμού.

29. Εφημερίδα *Trud* (Εργασία), 14/6/1991.

σήμερα, δεν μπορεί ουσιαστικά να συνδράμει στην ταχύτερη αναδόμηση της οικονομίας. Αυτό συμβαίνει επειδή και η δημογραφική κατάρρευση, στην οποία βρίσκεται η χώρα, θα δείξει πολύ σύντομα τα αποτελέσματά της, τα οποία θα επικεντρώνονται στην έλλειψη προσωπικού, ικανού να εργαστεί στις μονάδες υψηλού εκσυγχρονισμού.

Ως αποτέλεσμα αυτών των τάσεων αρνητικού οικονομικού και κοινωνικού περιεχομένου, περιπλέκεται το ήδη τεταμένο πολιτικό κλίμα. Η κοινή γνώμη παρουσιάζει έντονη πόλωση. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει έντονο κλονισμό της και κατά τα άλλα εύθραυστης συμφωνίας μεταξύ των βασικών πολιτικών δυνάμεων.

Οι κοινωνιολογικές έρευνες δείχνουν ότι διατηρείται ο συσχετισμός μεταξύ των δυο βασικών πολιτικών δυνάμεων (32,9% για τη SDS και 25,3% για το BSP). Διαμορφώνονται ήδη δυο τάσεις: μείωση της επιρροής των δυο πολιτικών γιγάντων και αύξηση του αριθμού των ψηφοφόρων, που προτιμούν να επιφυλαχθούν της προσέλευσης στις κάλπες. Προς τον Ιούνιο διαπιστώνονται και άλλες νέες τάσεις στις διαθέσεις των ψηφοφόρων. Η πρώτη και η πιο σημαντική είναι η σταθεροποίηση των εθνικών κομμάτων, τα οποία πλέον διαθέτουν αρκετό αριθμό συμβατικών ψηφοφόρων, που τους επιτρέπει να υπερπηδήσουν σε μελλοντικές εκλογές το φράγμα του 4%. Η εμφάνιση στην πολιτική σκηνή δεξιών κομμάτων επιχειρηματιών συντηρητικού χαρακτήρα μπορεί με ενδεχόμενη ένωσή τους να τους εξασφαλίσει ένα 6-8%, το οποίο θα προέλθει κυρίως από το BZNS.

Τον τελευταίο μήνα σημειώθηκε ελαφρή μείωση του ποσοστού των ψήφοφόρων, που δηλώνουν ότι δεν θα προσέλθουν στις κάλπες. Η εξήγηση του γεγονότος αυτού βρίσκεται στην ανάπτυξη κοινοβουλευτικής κρίσης, που προκλήθηκε από τις διαμάχες γύρω από την ψήφιση του Συντάγματος.

ΕΤΣΙ ΛΟΙΠΟΝ Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ βρίσκεται και πάλι εν όψει εκλογών³⁰. Η ακριβής τους ημερομηνία δεν έχει και μεγάλη σημασία. Για τη βουλγαρική κοινωνία παραμένει ουσιαστικό το ερώτημα για το πολιτικό προφίλ της νέας βουλής και αντίστοιχα της νέας κυβέρνησης, επειδή από αυτό εξαρτάται η πραγματική αλλαγή του οικονομικού και πολιτικού συστήματος. Η ελπίδα για δημοκρατία δεν έχει σβήσει.

30. Η ημερομηνία διεξαγωγής των κοινοβουλευτικών εκλογών έχει καθοριστεί για τις 12

Οκτωβρίου 1991.